

**COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS**

© Министерство на правосъдието на Република България, mjs.bg. Разрешението за повторно публикуване на този неофициален превод е предоставено единствено за целите на включването му в базата данни HUDOC на ЕСПЧ.

© Ministry of Justice of the Republic of Bulgaria, mjs.bg. Permission to re-publish this non-official translation has been granted for the sole purpose of its inclusion in the Court's database HUDOC.

СЪВЕТ НА ЕВРОПА

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

ПЕТО ОТДЕЛЕНИЕ

**ДЕЛО
СВЕТИ СИНОД НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА
(МИТРОПОЛИТ ИНОКЕНТИЙ)
И ДР. СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ**

(Жалби № 412/03 и № 35677/04)

**РЕШЕНИЕ
(по същество)**

Страсбург

22 януари 2009 г.

Това решение става окончателно при условията на член 44 § 2 от Конвенцията. То може да бъде предмет на редакторска обработка.

**По делото на Светия Синод на Българската православна
църква (митрополит Инокентий) и др. срещу България,**

Европейският съд по правата на човека (Пето отделение), в състав:

Пиер Лоренцен, *Председател*,

Райт Марусте,

Карел Юнгвиерт,

Ренате Йегер,

Марк Вилинджър,

Миряна Лазарова Трайковска,

Здравка Калайджиева, *съдии*,

и Стивън Филипс, *Заместник секретар на отделението*,

След като проведе закрито заседание на 16 декември 2008 г.,

Постанови следното решение, прието на горепосочената дата:

ПО ПРОЦЕДУРАТА

1. Делото е образувано по повод две жалби срещу Република България, депозиран в Съда съгласно член 34 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (“Конвенцията”).

2. Жалба №412/03 е депозирана на 12 декември 2002 г. от Митрополит Инокентий от името на “алтернативния Синод” на Българската православна църква, един от двата синода, които взаимно си оспорват легитимността (“организацията-жалбоподател”) (вж. пар. 14-19 по-долу).

3. Жалба №35677/04 е депозирана на 28 септември 2004 г. от шест български граждани, г-н Асен Йорданов Милушев, г-н Петър Иванов Петров, г-н Стоян Иванов Груйчев, г-жа Любка Борисова Николова, г-жа Росица Данаилова Грозданова и г-жа Лиляна Маркова Щерева. Същите са последователи на православната християнска вяра, бивши служители на организацията-жалбоподател. Всички с адрес в гр. София.

4. Жалбоподателите, на които е предоставена правна помощ, са представлявани от г-н Л. Попов, практикуващ адвокат от гр.София. Българското правителство (Правителството) е представлявано от агентите г-жа М. Караджова и г-жа Димова от Министерството на правосъдието.

5. Жалбоподателите твърдят, по-специално, че държавните органи произволно са се намесили във вътрешния спор относно легитимното ръководство на Българската православна църква (“Църквата”).

6. Становище по делото като трета страна е депозирал Светият синод на Българската православна църква, представляван от Патриарх

Максим, който е допуснат от председателя да се включи в писмената процедура (съгласно член 36 § 2 от Конвенцията и Правило 44 § 2 от Правилата на Съда). Страните са взели отношение по представеното мнение (Правило 44 § 5).

7. Съставът взе решение да обедини производствата по двете жалби (Правило 42 § 1). С решение от 22 май 2007 г. Съдът е приел, че организацията-жалбоподател има *locus standi* съгласно член 34 от Конвенцията и е обявил жалбите за частично допустими.

8. Жалбоподателите и Правителството са депозирали допълнителни становища (Правило 59 § 1). Съставът е решил, след консултация със страните, че не е необходимо открито съдебно заседание по същество (Правило 59 § 3 *in fine*), доколкото страните са взели отношение по аргументите на противната страна в допълнителните си становища.

ОТНОСНО ФАКТИТЕ

I. ОБСТОЯТЕЛСТВАТА ПО ДЕЛОТО

A. Българската православна църква в периода от 1949 г. до 1989 г.

9. През 1949 г. българските държавни власти приемат законодателство, регламентиращо организационната структура и дейността на религиозните вероизповедания (Закон за изповеданията от 1949 г.).

10. Съгласно закона, всяко изповедание следва да поиска регистрация и одобрение на устава си от Министерския съвет, както и да регистрира членовете на централното си ръководство в Дирекцията по вероизповеданията (“Дирекцията”) към Министерски съвет. Местните ръководства подлежат на регистрация в съответните общини.

11. В действителност, членовете на ръководството на вероизповеданията са номинирани предварително или дори директно назначавани от Българската комунистическа партия.

12. Българската православна църква не е изключение от тази практика. Според представен от жалбоподателите документ, датиран от 1949 г., през същата година Централният комитет на Българската комунистическа партия е обсъждал необходимостта от “прочистване” на ръководството на Църквата и предприемане на мерки за издигане на лоялни хора на ръководни постове. През 1971 г., след смъртта на Патриарх Кирил, Централният комитет на Българската

комунистическа партия с решение от 8 март 1971 г. номинира митрополит Максим за Патриарх и дава указания на г-н К., държавен служител, да “предприеме необходимата подготовка, за да гарантира избирането на митрополит Максим за Патриарх”. В нарушение на Устава на Църквата, който предвижда всяка епархия да проведе събрание за избиране на седем делегати, които да участват в Специалния църковен събор, който е оправомощен да избере нов Патриарх, Максим е избран от делегатите, номинирани през 1957 г., когато Патриарх става Кирил.

13. Не е ясно дали ръководството на Патриарх Максим е валидно регистрирано в Министерския съвет съгласно закона от 1949 г. При всички случаи, в практиката на администрацията и по отношение на правните му действия, до 1990 г. неговото ръководство е признато за легитимно.

Б. Разцепление и оспорване на легитимността на ръководството на Църквата между 1989 г. и 2003 г.

14. Скоро след началото на процеса на демократизация в България в края на 1989 г. група последователи на православната християнска вяра се опитва да смени ръководството на Българската православна църква. Те считат, че Патриарх Максим е провъзгласен за български Патриарх в нарушение на традиционните канони и устава на Църквата, както и че е отговорен за извършването на действия, несъвместими със задълженията на Патриарха. Патриарх Максим също има поддръжници. В резултат на това в Църквата настъпва разцепление и вътрешен конфликт.

15. Всяка от спорещите групи в Църквата естествено се асоциира с една от водещите политически сили по това време – тази, която цели провеждането на промени - с новосъздадения Съюз на демократичните сили (анти-комунистическо обединение), а другата, поддържаща статуквото – с Българската социалистическа партия (реформираната Българска комунистическа партия).

16. В края на 1991 г., след парламентарните избори новото правителство е съставено от Съюза на демократичните сили и Движението за права и свободи.

17. На 25 май 1992 г. Дирекцията по вероизповеданията към Министерски съвет (“Дирекцията”) постановява решение, с което обявява, че номинирането на Максим за български Патриарх и глава на Църквата през 1971 г. е извършено в нарушение на устава ѝ и нарежда смяната му от временен съвет до избирането на ново ръководство от църковен събор. Митрополит Пимен е назначен за председател на временния съвет.

18. Ръководството, начело с Патриарх Максим, обжалва решението пред Върховния съд. В решенията си от 2 юли 1992 г. и 5 ноември 1992 г. съдът отхвърля жалбата, като постановява, че Дирекцията просто е удостоверила, че Църквата се представлява от друго лице, и поради това правата на Патриарх Максим не са засегнати. Въпреки че изцяло отхвърля жалбата, Върховният съд постановява, че решението за назначаване на временно ръководство е нищожно като постановено *ultra vires*, тъй като Дирекцията няма правомощия да определя назначения в Църквата.

19. През следващите години споровете за власт в Църквата продължават, всяко от двете ръководства има поддръжници сред духовенството и вярващите. Определени църкви и манастири стават известни като “принадлежащи” към организацията-жалбоподател, известна като “алтернативния Синод”, тъй като членовете на духовенството в тях признават ръководството на организацията-жалбоподател.

20. Освен това има редица случаи, в които организацията-жалбоподател влиза във владение на съществуващи сгради със сила или, в някои случаи, чрез съдействието на прокурорските органи и полицията на неясни правни основания.

21. Отношенията между държавата и вероизповеданията продължават да бъдат регламентирани от закона от 1949 г., който според административната практика на Дирекцията при Министерски съвет изисква всяко вероизповедание да има единно ръководство. Алтернативни организации от едно и също вероизповедание следователно не са разрешени. Поради това, въпреки разделението на двете основни религиозни общности в страната, православната църква и мюсюлманските общности, (в рамките на които отделните ръководства *de facto* упражняват контрол върху местните структури и места за поклонение), законът продължава да разглежда всяко вероизповедание като едно юридическо лице, представлявано и управлявано от ръководството, регистрирано при Министерски съвет съгласно закона от 1949 г.

22. В края на 1994 г. в България се провеждат парламентарни избори. Българската социалистическа партия печели мнозинство в парламента и съставя новото правителство, което застава на власт през януари 1995 г. Според новото правителство, Патриарх Максим е единственият легитимен водач на Българската православна църква. На 9 ноември 1995 г. заместник министър-председателят издава решение (№ R-63), в което се твърди, че “мнозинството от българското православно духовенство” подкрепя Максим като Патриарх, “в пълно съответствие с правилата на канона ...”, както и че е изключително важно да се сложи край на действията на тези, които “са се възползвали от намесата на държавата през 1992 г.”. Освен това се твърди, че не е необходимо да се

извършва наново регистрацията на ръководството начело с Патриарх Максим, тъй като съдът вече е постановил, че решението за смяната му от 1992 г. няма правно действие.

23. На 4 юли 1996 г. църковният събор, организиран от няколко религиозни водачи от “алтернативния Синод” (организацията-жалбоподател), с участието на няколко духовници и вярващи, избира Митрополит Пимен за Патриарх и глава на Църквата и Инокентий за Митрополит на София.

24. През 1996 г. Патриарх Пимен подава в Дирекцията заявление за регистрация на официалното, според него, ръководство на Българската православна църква. Дирекцията не дава отговор. Патриарх Пимен обжалва мълчаливия ѝ отказ пред Върховния съд.

25. В решение от 13 декември 1996 г. Върховният съд, като взема предвид, че Църквата е регистрирано вероизповедание и Дирекцията е длъжна надлежно да разгледа искания за промени в ръководството на вероизповеданията, постановява, че мълчаливият отказ на Дирекцията да разгледа искането на организацията-жалбоподател е незаконосъобразен.

26. На 13 декември 1996 г., в деня на постановяване на решението на Върховния съд, Дирекцията разглежда заявление и удовлетворява искане на Патриарх Максим за регистрация на промени в структурата на Църквата.

27. Това решение е обжалвано от организацията-жалбоподател пред Върховния административен съд.

28. В решение от 5 март 1997 г. Върховният административен съд прогласява решението на Дирекцията от 13 декември 1996 г. за нищожно. Съдът постановява, *inter alia*, че не е ясно дали Светият Синод начело с Патриарх Максим е бил надлежно регистриран съгласно Закона за изповеданията от 1949 г. Освен това, решението от 13 декември 1996 г. е било взето по времето, когато пред Дирекцията е било висящо производството по друго заявление за регистриране на ръководство на Светия Синод. При тези обстоятелства Дирекцията не е имала право да даде ход на регистрацията на промените, поискани от Патриарх Максим, без да уведоми всички заинтересувани страни, сред които и организацията-жалбоподател, и без да вземе предвид техните възражения и аргументи.

29. В резултат на решението от 5 март 1997 г. регистрацията от 1996 г. на ръководството на Църквата начело с Патриарх Максим (виж пар. 26 по-горе) се оказва нищожна и не произвежда правно действие.

30. През февруари 1997 г. правителството на Българската социалистическа партия се отказва от мандата си и предава властта на служебно правителство. След парламентарните избори е съставено ново правителство на Съюза на демократичните сили. Определени

политици от тази политическа партия, включително Президентът на Републиката, избран в края на 1996 г. на общи избори, подкрепят организацията-жалбоподател.

31. През януари 1997 г. новоизбраният Президент на Републиката полага клетва в присъствието на Патриарх Пимен, като по този начин признава организацията-жалбоподател за легитимно ръководство на Българската православна църква.

32. През 1997 г. кметът на София удовлетворява молбата за регистрация на местното ръководство на организацията-жалбоподател. В последвалото съдебно дело, образувано по инициатива на другото ръководство, в решение от 18 октомври 2000 г. Върховният административен съд обсъжда събитията в Църквата през последните години и стига до извода, че към момента в България съществуват две религиозни организации, носещи името Българска православна църква. Поради това църквата начело с Патриарх Максим няма правно основание да оспорва решенията относно църквата начело с Патриарх Пимен. На това основание Върховният административен съд отхвърля жалбата като недопустима.

33. През 1998 г. и 1999 г. държавните органи изискват от двете спорещи ръководства да се обединят и възприемат становището, че до постигането на това обединение нито едно от двете ръководства не може да претендира, че обединява духовенството и вярващите и представлява Църквата. По повод на няколко официални празнични мероприятия Президентът на България нарушава установената до момента традиция, като отказва да покани какъвто и да е представител на Църквата, тъй като това би означавало да избере между една от двете спорещи групи.

34. На 22 юни 1998 г. организацията-жалбоподател решава да организира през октомври или ноември 1998 г. национален събор на духовенството и вярващите с амбицията да обедини Църквата.

35. На 30 септември и на 1 октомври 1998 г. Светият синод начело с Патриарх Максим провежда национален събор със същата цел. На събора, който е провъзгласен за Свети разширен и надюрисдикционен Всеправославен събор, присъстват патриарсите и други членове на висшето духовенство на православните църкви от Русия, Румъния, Кипър, Гърция, Израел, Албания, Полша, Чешката Република и Словакия. Съгласно протоколите, представени от третата страна, редица поддръжници на организацията-жалбоподател, включително Патриарх Пимен и Митрополит Инокентий, заявяват, че се покаяват, и са приети обратно в лоното на Църквата начело с Патриарх Максим, но са понижени в сан. Протоколът показва, че в рамките на събора организацията-жалбоподател е категорично заклеймена като причина за настъпването на схизмата в църквата.

36. Църковният събор от 30 септември и 1 октомври 1998 г. не води до помирение. Организацията-жалбоподател продължава усилията си да обедини вярващите под едно ново ръководство и отказва да приеме ръководството на Патриарх Максим. Изглежда, че Патриарх Пимен и Митрополит Инокентий или въобще не са се покаяли на събора, или са оттеглили изявленията си в този смисъл.

37. На 9 и 10 ноември 1998 г. организацията-жалбоподател организира и провежда национален събор. На него присъстват около 1 100 участници, сред които повече от 350 членове на духовенството. Съборът гласува за отстраняването на Патриарх Максим и приемането на нов устав на Църквата.

38. Патриарх Пимен умира през април 1999 г. Организацията-жалбоподател назначава Митрополит Инокентий като председател на Светия Съвет и негов представител до избирането на нов Патриарх.

39. На 28 юни 2001 г. организацията-жалбоподател подава заявление в Дирекцията с искане за регистриране на новото ръководство. След като не получава отговор, организацията-жалбоподател подава жалба във Върховния административен съд. На 9 юли 2002 г. съдът отхвърля жалбата като недопустима, тъй като спорът вече е бил решен на 13 декември 1996 г. (виж пар. 25 по-горе).

40. Дирекцията и Министерският съвет така и не регистрират организацията-жалбоподател.

41. През целия обсъждан период ръководството на Патриарх Максим се радва на подкрепата на православните църкви и други религиозни организации по целия свят. Изглежда, че организацията-жалбоподател никога не е имала съществена международна подкрепа от православните църкви извън България.

В. Мерки, предприети от държавните органи за прекратяване на разцеплението в Българската православна църква

1. Нова правна уредба

42. През юни 2001 г., след парламентарни избори правителството на Съюза на демократичните сили е заменено от това на Национално движение Симеон II.

43. Представители на новата управляваща партия, включително нейният лидер, публично изразяват становище, че Патриарх Максим е легитимният водач на Църквата и обявяват намерението си да приемат нова правна уредба с цел да сложат край на разцеплението.

44. В тази връзка на 1 януари 2003 г. влиза в сила новият Закон за вероизповеданията, приет през 2002 г.

45. В стенограмата на парламентарните дебати по време на гласуването и обсъждането на закона се вижда почти единодушно становище, че въпросът за единството на Българската православна църква е от национално значение с оглед на историческата роля на църквата за формиране и съхраняване на българската национална идентичност през вековете.

46. Стенограмите показват също така и че редица представители на политическите сили, внесли законопроекта и гласували за него, смятат, че правилното тълкуване на църковните канони налага Патриарх Максим като легитимен водач на църквата според канона и това е достатъчно основание за приемането на разпоредби, легализиращи легитимността на каноническото ръководство на Църквата и непризнаващи алтернативното ръководство. Наред с това, някои от представителите подчертават необходимостта от поправяне на незаконната намеса на държавата в делата на Църквата през 1992 г. Депутатите от опозицията смятат закона за противоконституционен, тъй като той се намесва във вътрешните дела на религиозните общности. Някои от тях се опират и на факта, че Патриарх Максим е номиниран от Българската комунистическа партия и е ръководил Църквата в съответствие с нейната политика и в нарушение на канона.

47. Новият закон предвижда, *inter alia*, и признаване *ex lege* на Българската православна църква. Той съдържа изрична разпоредба, която гласи, че Църквата се ръководи от "Светия синод и се представлява от Българския Патриарх ..." Законът забранява едно вероизповедание да носи същото име като друго такова и предвижда в преходните си разпоредби, че лица, които са се отделили от регистрирана религиозна институция, нямат право да използват нейното име или активи (за повече подробности виж пар. 70-74 по-долу).

48. Не е ясно дали представителството на Църквата е било вписано в публичния регистър при Софийски градски съд. Правителството твърди въз основа на удостоверение, издадено от деловодството на Софийски градски съд на 24 юли 2007 г., че такова вписване не е било необходимо и същото не е направено. Удостоверението не се позовава на член 18 от закона от 2002 г. или на обстоятелството, че Върховният касационен съд е постановил, че изискването за вписване в регистъра се отнася и за Българската православна църква (виж пар. 74 по-долу). Противоречива информация относно вписването на Църквата се съдържа и в публикация, депозирана от жалбоподателите¹. Според едно от твърденията в тази публикация, такова вписване е било

¹ „Вероизповедания и закон: мониторинг на религиозните свободи в Република България”, доклади и становища от Национална конференция, София, 18-19.12.2003 и семинари в Пловдив, 26.01.2004 и Варна, 18.03.2004. Издателство Иктус Принт, София, 2004).

извършено и съответно удостоверява, че Патриарх Максим има право да представлява Църквата, съгласно “експертно становище на Дирекцията при Министерски съвет”. Според доклад на председателя на Службата по вписванията на Софийски градски съд, цитиран в същата публикация, Българската православна църква не е вписана в регистъра.

2. Усилия на организацията-жалбоподател да бъде призната по новия правен режим

49. На непосочена изрично дата през 2003 г. организацията-жалбоподател подава в Софийски градски съд заявление за вписване на местната организация в София. Заявлението е направено от Митрополит Инокентий, който твърди, че оглавява и представлява Светия синод и Българската православна църква.

50. На 23 септември 2003 г. Софийски градски съд постановява отказ. Съдът постановява, че вписването може да бъде направено само ако е поискано от лицето, представляващо Църквата. Съгласно член 10 от закона от 2002 г., Църквата се ръководи от своя Патриарх. В тази връзка, съдът приема, че фактът, че Българският Патриарх е Максим, е “обществено известен и международно признат”. Твърди се, че становището на петима съдии от Конституционния съд в решение от 15 юли 2003 г. поддържа това твърдение (виж пар. 75-79 по-долу). Поради това съдът обявява заявлението за недопустимо, тъй като не е било подадено от Патриарх Максим.

51. Във въззивното производство по делото решението на Софийски градски съд е потвърдено и оставено в сила от Апелативен съд – София на 4 ноември 2003 г. В тези производства Софийски градски съд иска становище от Дирекцията по вероизповеданията при Министерски съвет относно ситуацията в Църквата, но отбелязва в решението си, че не е бил обвързан от заключенията на изпълнителната власт. В решението си Апелативният съд постановява, че организацията-жалбоподател не е представила копие от устава на Църквата и не е доказала, че Митрополит Инокентий я представлява. По-специално, решенията на Върховния съд от 1992 г., на които се позовава организацията-жалбоподател, не са доказателство за релевантните факти.

52. Окончателното решение на Върховния касационен съд е постановено на 8 януари 2004 г. Съдът потвърждава мотивите към решенията на предходните инстанции и приема заявлението за недопустимо поради липса на доказателства относно ръководството и представителството на Църквата.

53. Опитите на организацията-жалбоподател да получи признаване на местните си църковни съвети по новия Закон са отхвърлени в

повечето случаи на същите основания. В решението си от 20 октомври 2003 г. (по дело № 258/2003 г.), с което отказва вписване, Апелативен съд – Велико Търново постановява, че Митрополит Инокентий не е представил доказателства относно вписването на централното ръководство на Църквата в Софийски градски съд съгласно член 18 от закона и следователно няма право да действа от името на Църквата. Освен това, “публично известно е, че Българската православна църква има Патриарх” и съдът не може да разглежда въпроса дали номинирането на Патриарха през 1971 г. е било законно.

54. Въпреки това, най-малко две районни съдилища са удовлетворили искането на организацията-жалбоподател за вписване на местните ѝ църковни съвети – Районен съд Добрич с решение от 22 май 2003 г. и Районен съд Благоевград с няколко решения от 30 септември 2003 г. В тези случаи съдилищата очевидно са приели, че организацията-жалбоподател представлява Църквата.

3. Уволнение на свещеници, свързани с организацията-жалбоподател, и отстраняването им от местата за богослужение и други сгради

55. През обсъждания период някои свещеници, свързани с организацията-жалбоподател, решават да се върнат в лоното на Църквата начело с Патриарх Максим. Спрямо тези, които не правят това, през 2003 г. и по-нататък ръководството на Българската православна църква начело с Патриарх Максим взема решения за прекратяване на службата им като свещеници. Някои от отстранените свещеници неуспешно обжалват уволнението си пред граждански съдилища.

56. На непосочена изрично дата Църквата, представлявана от Патриарх Максим, отправя покана към организацията-жалбоподател да освободи всички църкви и религиозни сгради, които управлява. На 2 юли 2004 г. е подаден сигнал до прокуратурата, в който Патриарх Максим иска извършване на проверка и, където е необходимо, образуването на наказателно производство срещу Митрополит Инокентий и неговите последователи. Наред с това се иска и претърсване и изземване на печати и други вещи, както и образуването на гражданско производство от името на Църквата.

57. На непосочена изрично дата през юли 2004 г. Главният прокурор дава указания на прокурорите по места да съдействат на Църквата при възстановяване на собствеността ѝ. На 19 и 20 юли 2004 г. местните прокурори в страната издават заповеди за евикция на лицата “незаконно ползващи” църкви и други религиозни сгради.

58. Текстовете на тези решения са почти идентични, тъй като очевидно са били копирани от инструкциите, дадени от Главна прокуратура. Прокурорите постановяват, че Законът за

вероизповеданията от 2002 г. не разрешава съществуването на повече от едно вероизповедание, носещо едно и също име, и забранява ползването на името и имуществото на едно вероизповедание от лица, които са се отделили от него. Прокурорите смятат също и че съдилищата са отхвърлили искането за регистрация на организацията-жалбоподател в София и че нейните представители в местните епархии са били поканени доброволно да напуснат помещенията, които ползват. Прокурорите стигат до заключението, че лицата, свързани с организацията-жалбоподател, незаконно пречат легитимните свещеници, назначени от Църквата, да изпълняват задълженията си. На тези основания е наредено изваждането им с помощта на полицията.

59. Рано сутринта на 21 юли 2004г. полицията блокира повече от петдесет църкви и манастири в страната, изважда свещениците и персонала, който подкрепя организацията-жалбоподател, и предава владението на сградите на представители на другото ръководство. Организацията-жалбоподател твърди, че сред тези сгради са били и няколко нови църкви, построени изцяло от нейното ръководство.

60. Някои от отстранените свещеници търсят съдействие от прокурорските органи срещу насилствените евикции. Исканията им са оставени без уважение на основание, че лицата, на които е предадено владението на спорните сгради, са законни представители на Българската православна църква, на която принадлежат сградите.

61. Шестимата индивидуални жалбоподатели са евинцирани на 21 юли 2004 г. от църквата "Св. Параскева" в София.

4. Други събития

62. През 2005 г. е образувано наказателно производство срещу Митрополит Инокентий и Митрополит Гавраил, които принадлежат на организацията-жалбоподател, за узурпиране на функциите на свещеници в нарушение на член 274 от Наказателния кодекс.

63. На 24 ноември 2006 г. Софийски районен съд оправдава Митрополит Инокентий. Прокурорът подава протест. Окончателното решение от 11 юли 2007 г. на Софийски градски съд потвърждава оправдателната присъда. Митрополит Гавраил също е оправдан с решение от 20 февруари 2007 г. на Благоевградски районен съд.

64. Мотивите на съдилищата в горепосочените два случая по същество са едни и същи. Те посочват, че от 1992 г. Българската православна църква е разделена и че след 1996 г. нито Патриарх Максим, нито Патриарх Пимен или неговият правопреемник са надлежно вписани като глави на Църквата. Освен това, Митрополит Инокентий и Митрополит Гавраил са били вписани преди влизането в сила на Закона за вероизповеданията от 2002 г. като водачи на съответните местни подразделения на Църквата, Софийска епархия и

Неврокопска епархия. При тези обстоятелства обвиняемите са имали правно основание са извършват дейност като свещенослужители и са направили това със съзнанието, че го вършат законно. Следователно, те не са извършили престъпление по смисъла на член 274 от Наказателния кодекс.

II. ПРИЛОЖИМО НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ПРАКТИКА

А. Конституцията

65. Приложимите конституционни разпоредби гласят, както следва:

Член 13

- (1) Вероизповеданията са свободни.
- (2) Религиозните институции са отделени от държавата.
- (4) Религиозните общности и институции, както и верските убеждения не могат да се използват за политически цели.

Член 37

- (1) Свободата на съвестта, свободата на мисълта и изборът на вероизповедание и на религиозни или атеистични възгледи са ненакърними. Държавата съдейства за поддържане на търпимост и уважение между вярващите от различните вероизповедания, както и между вярващи и невярващи.
- (2) Свободата на съвестта и на вероизповеданието не може да бъде насочена срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морала или срещу правата и свободите на други граждани.

66. В решение от 11 юни 1992 г. Конституционният съд, като тълкува Конституцията от 1991 г., постановява, *inter alia*, че държавата не бива да се намесва във вътрешната организация на религиозните общности, освен в съответствие с член 13, ал. 4 и член 37, ал. 2 от Конституцията.

Б. Закон за изповеданията от 1949 г.

67. Законът регламентира организационната структура и дейността на вероизповеданията в периода от 1949 г. до 1 януари 2003 г. В него е предвидено, че всяко вероизповедание следва да подаде заявление за

регистрация и одобрение на устава си в Министерски съвет, както и да регистрира ръководството си в Дирекцията. Местните ръководства подлежат на регистрация в общините.

68. Законът от 1949 г. в практиката на администрацията се тълкува като забраняващ алтернативни организации от едно от също вероизповедание и задължаващ всяко изповедание да има единно ръководство.

69. През посочения период съдебната практика по отношение на жалбите срещу решения на Министерски съвет относно вписвания на вероизповедания и техните ръководства е противоречива. В някои случаи съдът приема, че на Министерски съвет и Дирекцията е предоставена пълна оперативна самостоятелност при разглеждане на тези искания. В други съдът проверява решенията за промяна на ръководството за съответствие с устава на съответната религиозна институция, вписан при Дирекцията. В един случай Върховният касационен съд признава съществуването на две паралелни организации от едно и също вероизповедание (виж следните решения на Върховен административен съд: решение по. 4816 от 21 септември 1999 г. по дело по. 2697/99, решение по. 2919 от 28 април 2001 г. по дело по. 8194/99 и решение по. 9184 от 16 октомври 2003 г. по дело по. 6747/02).

В. Закон за вероизповеданията от 2002 г.

70. Законът предвижда съдебна регистрация на всички вероизповедания, с изключение на Българската православна църква, която е призната за юридическо лице *ex lege*. Съгласно параграф 2 от Преходните и заключителни разпоредби, Българската православна църква не е задължена да се пререгистрира по новия закон, за разлика от всички останали вероизповедания.

71. Член 10 от новия закон предвижда, *inter alia*, че Българската православна църква е юридическо лице и устройството и управлението ѝ се определят в нейния устав. Съгласно същата разпоредба, Църквата “се ръководи от Светия Синод и се представлява от Българския Патриарх ...”

72. Член 15(2) предвижда, че е недопустимо да съществува повече от едно юридическо лице като вероизповедание с едно и също наименование и седалище. Според член 36, лица, които без представителна власт осъществяват дейност от името на вероизповедание, се наказват с глоба от Дирекцията по вероизповеданията.

73. Параграф 3 от преходните и заключителните разпоредби на закона, гласи, че лицата, които към влизането в сила на този закон са

се отделили от регистрирана религиозна институция в нарушение на утвърдения по установения ред неин устав, не могат да използват идентично наименование и да ползват или да се разпореждат с нейно имущество.

74. Член 18 предвижда, че информацията относно религиозните вероизповедания, включително имената на лицата, които ги представляват по закон, се вписва в публичен регистър при Софийски градски съд. Върховният касационен съд постановява, че това изискване се отнася за Българската православна църква (решение по. 120 от 11 март 2005 г. по дело по. 496/2004; виж също тълкуването в други решения: решение на Апелативен съд Велико Търново от 20 октомври 2003 г. по дело по. 258/2003, и решение по. 245 от 30 юни 2004 г. по дело по. 94/2004 на Районен съд Сливен) (виж също пар. 48 по-горе).

Г. Решение на Конституционния съд от 15 юли 2003 г.

75. През февруари 2003 г. петдесет депутати сезират Конституционния съд с искане да обяви няколко разпоредби от новия закон за вероизповеданията от 2002 г. за противоконституционни и нарушаващи Конвенцията.

76. Параграф 3 от преходните и заключителни разпоредби на новия закон е сред оспорените разпоредби. Някои от другите разпоредби, свързани с оплакванията на жалбоподателите, като например член 15(2) и член 36 от новия закон, не са сред оспорените.

77. Решението на Конституционния съд е постановено на 15 юли 2003 г. Не се постига мнозинство, тъй като еднакъв брой съдии гласуват за и против искането за обявяване за противоконституционен на параграф 3 от преходните и заключителните разпоредби. Според практиката на Конституционния съд в такива случаи искането се отхвърля по право.

78. Съдиите, които гласуват против искането, приемат, *inter alia*, че принципът на правната сигурност изисква лицата, които са се отделили от едно вероизповедание, да нямат право да използват неговото име. Нещо повече, те нямат право да претендират за имуществото, собственост на вероизповеданието като юридическо лице.

79. Съдиите, които смятат, че разпоредбата е противоконституционна, твърдят, че тя цели да регулира въпроси, които се отнасят до вътрешните дела на религиозните общности, и по този начин нарушава тяхната автономност. Освен това, приложена в контекста на съществуващите спорове, тази разпоредба дава предимство на една от двете религиозни общности и поради това вместо да допринася за запазване на толерантността, води до обратния резултат. Следователно тази разпоредба нарушава член 9 от Конвенцията.

Д. Член 274 от Наказателния кодекс

80. Според тази разпоредба узурпирането на функцията на представител на обществеността или носенето на облекло или символи, без правно основание, е наказуемо. Наказанието е затвор до 1 година или обществено полезен труд (пробация).

III. ПРИЛОЖИМИ МЕЖДУНАРОДНИ СТАНДАРТИ

81. В Резолюция 1390 (2004), приета на 7 септември 2004 г., Парламентарната асамблея на Съвета на Европа изразява критика към новия закон за вероизповеданията от 2002 г. и отбелязва:

“Повод за най-сериозна тревога е обстоятелството, че държавата разрешава, или дори направо се намесва в делата на религиозните общности [Закон за вероизповеданията от 2002 г.]. Това се отнася в най-голяма степен до спора между двата български православни синода, оглавявани съответно от Патриарх Максим и Митрополит Инокентий, който оспорва легитимността на Максим като Патриарх. Признаването *ex lege* на Българската православна църква, както изрично е установено в [чл. 10(1)], изключва тази институция от обичайната регистрационна процедура, която включва наред с другото и проверка на легитимността на нейното ръководство, и по същество представлява опит да се разреши спора между Максим и Инокентий в полза на първия. Алтернативният синод на практика е лишен от възможността да се регистрира като нова религиозна институция въз основа на забраната за регистрация на повече от едно юридическо лице като вероизповедание със същото наименование и седалище и с оглед на предвидените административнонаказателни санкции, които Дирекцията по вероизповеданията може да наложи на “лица без представителна власт”...

Поради това, Асамблеята препоръчва на българските власти:... с оглед на [чл. 10(2) от закона] (*ex lege* признаване на Българската православна църква): или да отменят изцяло тази разпоредба, като по този начин приложат общия регистрационен режим и към Българската православна църква; или да установят по друг начин, без намеса в делата на църквата, кое е нейното легитимно ръководство според канона; ... що се отнася [до чл. 15(2)] (забрана за регистрация на повече от едно юридическо лице като вероизповедание със същото наименование и седалище): или да отменят тази разпоредба, или да осигурят ограничително тълкуване в смисъл, че само точното съвпадение на имената и седалището води до прилагане на забраната на отделената се група;...”

ОТНОСНО ПРАВОТО

I. ОБХВАТ НА ДЕЛОТО

82. Съдът взема под внимание, че в депозираните становища, наред с другите аргументи, страните привеждат и такива относно евикцията през юли 2004 г. на стотици духовници и вярващи, свързани с организацията-жалбоподател, от определени църкви, манастири и други сгради. Някои от тези факти са предмет и на други жалби, подадени в Съда от отделни лица, в които се твърди нарушаване на техните права по Конвенцията в резултат на същите събития, разглеждани във връзка с настоящото дело.¹

83. Съдът ще разгледа всички относими факти по случая, представени от страните, но обхватът на настоящото дело е ограничен до оплакванията на организацията-жалбоподател, Светият синод на Българската православна църква начело с Митрополит Инокентий, и шестимата индивидуални жалбоподатели, изброени в пар. 3 по-горе.

II. ТВЪРДЕНИЯ ЗА НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 9 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

84. Жалбоподателите твърдят, че през 2003 г. и следващите години държавата се е намесила незаконно във вътрешния спор в Българската православна църква с цел да принуди цялото духовенство и вярващи да приемат ръководството на лице, предпочитано от властите - Патриарх Максим. Те се позовават на член 9 от Конвенцията, който гласи:

“1. Всеки има право на свобода на мисълта, съвестта и религията; това право включва свободата на всеки да променя своята религия или убеждения и свободата да изповядва своята религия или убеждения индивидуално или колективно, публично или в частен кръг, чрез богослужение, преподаване, практикуване и спазване на ритуали.

2. Свободата да се изповядват религията или убежденията подлежи само на такива ограничения, които са предвидени от закона и са необходими в едно демократично общество в интерес на обществената сигурност, за защитата на обществения ред, здравето и морала или за защитата на правата и свободите на другите.”

A. Становища на страните

1. Жалбоподателите

¹ Жалби с номера 40047/04, 40092/04, 40176/04, 40179/04, 40187/04, 40194/04, 40199/04, 40208/04, 40212/04, 40215/04, 40235/04, 41081/04, 41114/04, 41161/04, 41163/04, 41290/04, 41338/04, 42105/04, 42112/04, 42118/04, 42125/04, 42129/04, 42134/04, 42156/04, 42157/04, 42202/04, както и някои други жалби, подадени през 2005 г. и по-нататък.

85. Жалбоподателите твърдят, че Законът за вероизповеданията от 2002 г. сам по себе си представлява незаконна намеса по отношение на правата им съгласно член 9 от Конвенцията. Те описват като подвеждащ и неуместен аргументът на Правителството, че новият правен режим наподобява правилата, регулиращи статута на преобладаващите религии в други европейски държави, като например Дания и Италия. Основната разлика в настоящото дело, според жалбоподателите, е, че признаването *ex lege* на Българската православна църква в Закона за вероизповеданията от 2002 г. е извършено в ситуация на продължаващ спор между две ръководства и е било насочено към прекратяване на спора чрез даване на предпочитание на едното ръководство и изключване на другото. Жалбоподателите посочват практиката на Съда, според която използването на законодателство и на подзаконови актове с цел върху една религиозна общност да се наложи единно ръководство и отстраняването на спорещата група от местата за богослужение или от други имоти представлява незаконна държавна намеса във вътрешната организация на една религиозна общност. Жалбоподателите твърдят, че грубата намеса и дискриминационното намерение на българското правителство в настоящия случай не само е повторение на същия подход, който Съдът критикува по делото *Hasan and Chaush v. Bulgaria* ([GC], no. 30985/96, ECHR 2000-XI), но дори многократно го надминава по тежест.

86. Жалбоподателите подчертават, че предложението на правителството те да се регистрират като ново вероизповедание не дава отговор на техните оплаквания. Настоящото дело не се отнася до отказ за регистриране на нова религиозна група, а до намесата на държавата във вътрешен спор в рамките на съществуващо вероизповедание. Правителството се опитва по подвеждащ начин да представи организацията-жалбоподател като узурпатор на църковни имоти, но пропуска някои важни факти, като например фактът, че ръководителите и свещениците на организацията-жалбоподател винаги са били част от Българската православна църква и от нейното ръководство, някои от тях от десетилетия. Освен това, много от вярващите признават организацията-жалбоподател като законно ръководство на Българската православна църква. Вместо да помогнат на двете направления в Българската православна църква да съществуват мирно заедно, властите са решили да премахнат едното от тях и да дадат пълната си подкрепа за другото.

87. Жалбоподателите също твърдят, че определени разпоредби в Закона за вероизповеданията от 2002 г. са неясни и че отказът на властите да признаят организацията-жалбоподател е незаконен.

Сериозните недостатъци на закона са отбелязани и от Парламентарната Асамблея на Съвета на Европа в резолюция 1390 (2004). В частност, доколкото законът предвижда, че не е необходимо ръководството на Българската православна църква да се регистрира, остава неясно на какво основание властите решават през 2004 г., че Патриарх Максим, а не Митрополит Инокентий представлява Българската православна църква.

88. Жалбоподателите също така твърдят, че властите имат за цел да унищожат организацията-жалбоподател посредством, освен другите начини, лишаване от всякаква собственост.

2. Правителството

89. Правителството твърди, че не е имало нарушаване от страна на държавата на правата на жалбоподателите по член 9, тълкуван самостоятелно и във връзка с член 11 на Конвенцията.

90. По-специално, Законът за вероизповеданията от 2002 г., който предвижда, че Българската православна църква, за разлика от всички други вероизповедания, не е необходимо да се регистрира в Дирекцията по вероизповеданията и по този начин подлежи на специална правна уредба, се основава на съществуващи подобни правни решения в някои европейски държави, като например Дания и Италия.

91. Законът от 2002 г. по никакъв начин не пречатства свободното образуване и дейностите на религиозните общности. Жалбоподателите са имали свободата да основат религиозна организация и да придобият юридическа правоспособност чрез регистрирането си в Дирекцията или, ако желаят това, да функционират като нерегистрирана група. Жалбоподателите никога не са подавали заявление за регистрация по реда на закона от 2002 г.

92. Според правителството е ясно, че жалбоподателите не се стремят към свободно упражняване на религията си, а към административен контрол върху съществуващо вероизповедание и неговата собственост. Все пак, според правителството, въпросът кой ръководи Българската православна църква не е въпрос на правата на човека, а е въпрос на религиозен канон и като такъв попада извън контрола на Съда.

93. Доколкото жалбоподателите правят паралел с делото *Hasan and Chaush v. Bulgaria* (цитирано по-горе), настоящото дело е различно, тъй като каноните на Българската православна църква предвиждат, че Патриархът се избира до живот. Традиционните канони не позволяват оспорване на неговата легитимност. Следователно Патриарх Максим е

законният и международно признат български Патриарх и ще продължи да притежава тази титла до края на живота си. С признаването на този факт държавата не се е намесила във вътрешните дела на религиозната общност. Признаването на обратното би било равносилно на това да се счита, че с признаването на Папата за глава на Римокатолическата църква, страните-членки на Съвета на Европа са нарушили правата на вярващите, които не признават неговото ръководство.

94. По отношение на събитията от юли 2004 г. правителството посочва, че органите на прокуратурата и полицията са подпомогнали Българската православна църква да възстанови собствеността си, която е била незаконно завладяна от лица, свързани с организацията-жалбоподател. През 1992 г. и следващите години организацията-жалбоподател е установила контрол върху църковни сгради чрез произволни и незаконни действия и е било необходимо да се възстанови законността. Според Закона за вероизповеданията от 2002 г., ръководител на Българската православна църква е нейният Патриарх. За органите на прокуратурата е било ясно, че Максим е Патриарх. Църквата е потърсила помощ от държавните органи, за да се даде възможност на нейните свещеници да установят ефективен контрол върху църковните имоти. Ако властите бяха отказали съдействие, те биха носили отговорност за неизпълнение на позитивните си задължения по член 9 на Конвенцията да осигурят мирно упражняване на религиозните свободи на последователите на Българската православна църква. Жалбоподателите са могли свободно да изповядват своята религия, публично или в частен кръг, чрез откриването на свои места за богослужения, но не и да претендират за собствеността на Църквата. Всъщност, събитията от юли 2004 г., показват, че борбата на жалбоподателите не е за свобода на религията – която те са имали – а за контрол върху собственост.

95. На последно място, според Правителството, член 9 не съдържа задължение за държавата да подsigури правото на несъгласие в рамките на една религиозна организация. Задълженията на държавните власти според Конвенцията по отношение на член на вероизповедание, който не приема религиозното ръководство, са ограничени до това да му се осигури право да напусне организацията.

3. Трета страна

96. Третата страна представи документи, свързани с историята на Българската православна църква и спора за ръководството ѝ от 1989 г. Те посочват, освен другото, че Българската православна църква е канонична църква, управлявана от Светия Синод. В съответствие с

нейния Устав, действия, насочени срещу единството на Църквата, са нарушение, наказуемо с отлъчване и анатема.

97. Патриарх Максим е редовно избран през 1971 г. и е световно признат като глава на Българската православна църква, включително от Вселенския Патриарх Вартоломей и всички православни църкви. Освен това, всички православни църкви са порицали опитите на жалбоподателите да разделят православните вярващи в България и са изразили своята подкрепа за Българската православна църква, ръководена от Патриарх Максим.

98. Освен това, третата страна твърди, че организацията-жалбоподател е резултат на пряката държавна намеса във вътрешните дела на Българската православна църква в периода между 1992 и 2002 г. Както е било отбелязано от правозащитни организации, през 1992 г. “новото правителство се стреми да отстрани някои свещеници от различни религии, включително и главата на Българската православна църква... (по) подозрение, че тези духовници (не са следвали) правителствената политика или (защото) заемат официални постове, които привърженици на правителството (също) желаят да заемат” (Български хелзинкски комитет, Годишен доклад 1991/1992 г.). Следвайки решението на правителството от 1992 г., “алтернативният синод” (организацията-жалбоподател) се настанява незаконно в административни сгради и църкви. Също така, Главният прокурор до 1999 г., както и кметът на София до 2002 г. активно са подкрепяли и подпомагали организацията-жалбоподател. Все пак, съдилищата устояват на опитите на жалбоподателите да придобият пълен контрол върху Църквата.

99. Третата страна твърди, въз основа на тази ситуация, че събитията през 2003 и 2004 г. не са нищо повече от възстановяване на законността и справедливостта. Църквата няма друг избор, освен да търси съдействие от органите на прокуратурата, за да си възстанови собствеността, която е незаконно завладяна от други.

Б. Преценката на съда

1. Дали описаните събития попадат в обхвата на член 9

100. Правителството и третата страна изразяват съмнения дали в случая се касае до свобода на религията. Те твърдят, че съображенията на жалбоподателите не касаят упражняване на религията им, а желанието им да контролират собствеността и да придобият власт в управлението на Българската православна църква. Правителството също така подчертава, че не е работа на Съда да реши кой е законният

ръководител на Българската православна църква и изразява виждането, че в делото не става въпрос за правата на човека.

101. Жалбоподателите подчертават, че те оспорват срещу произволната намеса на държавата във вътрешен спор за ръководството на Църквата.

102. Съдът намира, че събитията, за които се спори, засягат действия на държавата, които в контекста на продължаващ спор между две групи, оспорващи си ръководството на Българската православна църква, са довели до прекратяване на автономното съществуване на едната от двете спорещи групи и предоставяне на другата група на изключителна представителна власт и контрол върху делата на цялата религиозна общност (вж. пар. 42-46 и 70-74 по-горе). Тези събития, които включват принудително отстраняване с полиция на стотици свещеници и вярващи от техните храмове, са засегнали по неблагоприятен начин не само религиозните лидери, но и православните вярващи и тяхната общност като цяло (вж. пар. 56-61 по-горе). Съдът счита, че по принцип такива събития следва да бъдат разглеждани по член 9 от Конвенцията, разпоредбата, закриляща свободата на религията.

103. Наистина, конфликтът в Българската православна църква не се отнася толкова до различни религиозни вярвания и практики, а е основно за избора на ръководство (вж. пар. 14-41 по-горе). Както обаче отбелязва Съдът в предходни дела, личността на религиозните лидери има значение за членовете на религиозната общност. Участието в организационния живот на общността е израз на изповядването на религия, което се защитава от член 9 на Конвенцията. По тези причини, Съдът вече се е произнесъл, че според член 9 на Конвенцията, тълкуван във връзка с член 11, правото на вярващите на свобода на религията включва очакването, че общността ще е в състояние да функционира без незаконно вмешателство на държавата в нейната организация. Самостоятелното съществуване на религиозните общности е задължително за плурализма в демократичното общество и следователно е въпрос от ключово значение за защитата, която предоставя член 9 на Конвенцията. Ако организационният живот на общността не би бил защитен от член 9 на Конвенцията, то всички други аспекти на индивидуалната свобода на религията биха били уязвими (вж. решенията по делата *Hasan and Chaush* (цитирано по-горе), § 62 и *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, no. 45701/99, § 118, ECHR 2001-XII).

104. Съдът следователно счита, че разглежданите действия на държавата, които засягат ръководството и организацията на

православната християнска общност в България – следва да бъдат разгледани по член 9. Задачата на Съда е да разгледа дали влизането в сила на закона от 2002 г., както и неговото прилагане, представляват, както твърдят жалбоподателите, незаконна и необоснована намеса на държавата във вътрешната организация на Българската православна църква и в правата на жалбоподателите по член 9 на Конвенцията. Определено не е задача на Съда да определя каноничната легитимност на църковните лидери.

2. Дали е имало намеса от страна на държавата

105. Независимо от характера и последиците от действията на държавата, срещу които е подадена жалбата (вж. пар. 102 по-горе), правителството твърди, че не е имало намеса от страна на държавата. Това становище се опира на две основни точки, които Съдът ще разгледа по-долу.

(а) Дали държавата просто е признала ръководството, което е било легитимно съгласно каноническото право

106. Правителството заявява, че приемането на закона от 2002 г. и неговото прилагане не представлява нищо друго освен признаване на ръководството на църквата, както е определено от нейните канони. Тези канони съхраняват единството на Църквата и забраняват алтернативните ръководства и разделянето по въпроси, свързани с организацията или собствеността. По мнение на правителството, признаването на каноничното ръководство на Църквата от държавата е израз на уважение към нейната самостоятелност и канони, а не намеса в тях. Третата страна поддържа същото мнение. Жалбоподателите изразяват несъгласие (вж. пар. 86-99 по-горе).

107. Съдът е на мнение, че аргументът на правителството не взема предвид факта, че оспорваните действия на държавата са предприети при условия, които включват дълбоко разделение и взаимноизключващи се претенции за легитимност на две спорещи групи водачи на православната общност в България, като всяко едно от тях се поддържа от решенията на два отделни църковни събора. Освен това, оспорените действия на държавата не са ограничени само до признаване. Те включват и законодателство, прието с цел възстановяване на единството на Църквата, както и мерки за изгонване, предприети от органите на прокуратурата на територията на цялата страна срещу голяма група духовници, които се възприемат като религиозни лидери от част от духовенството и от вярващите,

принадлежащи към православната християнска общност в България (вж. пар. 42-64 по-горе).

108. Следователно настоящото дело се различава от делото *Kohn v. Germany* ((dec.), no. 47021/99, 23 March 2000), в което местните граждански съдилища само са отбелязали решението на компетентния решаващ орган на религиозната общност, който е взел решение по вътрешен спор по отношение на един от нейните местни представители.

109. В настоящото дело на църковните събори, подкрепящи всяко от двете спорещи ръководства, са присъствали стотици представители на местните епархии, както и други духовници и вярващи (вж. пар. 23, 35 и 37 по-горе). Следователно, през обсъждания период въпросът кое от ръководствата е канонично е бил спорен в рамките на самата религиозна общност и не е имало единно авторитетно решение от общността, което да разреши спора. Независимо от тези обстоятелства, законът от 2002 г. обявява признаване *ex lege* на Българската православна църква като едно юридическо лице, оглавявано от единно ръководство и така принуждава религиозната общност да приеме едното от двете съществуващи ръководства (вж. пар. 42-48 и 70-74 по-горе). По този начин властите са взели страна в нерешен спор, който дълбоко разделя религиозната общност.

110. Горейзложеното е достатъчно, по мнение на Съда, да се заключи, че, противно на твърденията на правителството, намесата на властите не е била ограничена само до признаване на съществуването на църковното ръководство. Останалите аргументи на правителството в подкрепа на виждането му, че Патриарх Максим е бил каноническият лидер на Църквата, се отнасят до това доколко тази намеса е оправдана и пропорционална и Съдът ще ги разгледа в тази насока.

(б) Значение на факта, че жалбоподателите са били свободни да изповядват религията си и да основат нова църква

111. Съдът отбелязва, че на организацията-жалбоподател и на индивидуалните жалбоподатели не е било пречено да основат и регистрират нова религиозна организация и да извършват богослужение, преподаване и други религиозни дейности. Достатъчно е било да се съгласят да се регистрират и да действат под име, различно от това на Българската православна църква. Макар такава регистрация да не е могла да им помогне да си върнат сградите, от които са били извадени, тя е щяла да им позволи да изградят нови църкви.

112. Както жалбоподателите правилно отбелязват, обаче, настоящото дело не се води относно отказ за регистриране на нова религиозна група, носеща идентично име на вече съществуваща група,

а относно действията на държавата за „разрешаване” на спор за водачество в една разделена религиозна общност чрез подпомагане на една от спорещите групи да придобие пълен контрол и да изключи другата група. Очевидно е, че без действията на държавата, за които се отнася жалбата, жалбоподателите са щели да продължат да управляват автономно делата на тази част от православната общност в България, която признава организацията-жалбоподател за свой водач.

113. Ето защо, възможността на жалбоподателите да основат нова религиозна организация, макар да е относима при оценката на пропорционалността, не може да обоснове заключение, че не е налице намеса на държавата във вътрешната организация на Българската православна църква.

(в) Заключение относно съществуването на намеса от страна на държавата

114. Съдът заключава, че действията, които засяга жалбата, представляват държавна намеса във вътрешната организация на Българската православна църква и, следователно, в правата на организацията-жалбоподател и на индивидуалните жалбоподатели по член 9 от Конвенцията, тълкуван в светлината на член 11.

115. Подобна намеса представлява нарушение на Конвенцията, освен ако не е предвидена от закона и необходима в едно демократично общество за постигане на законна цел (вж. решението по делото *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France* [GC], no. 27417/95, §§ 75 и 84, ECHR 2000-VII).

3. Законност

116. Намесата в правата на жалбоподателите се основава на законодателен акт – законът от 2002 г. – и е осъществена чрез съдебни решения и прокурорски разпореждания (вж. пар. 42-64 по-горе).

117. Съдът смята, че въпросът дали това правно основание изпълнява изискванията на Конвенцията за законност, в смисъл на съответствие с принципите на върховенство на закона и липса на произвол, следва да се изследва в контекста на основния въпрос по настоящото дело – дали оспорваната намеса преследва законна цел и може да се сметне за необходима в едно демократично общество за постигането на тази цел. Този подход не е необичаен, особено по дела, касаещи сложни ситуации в уникалните условия на преход от тоталитарна държава към демокрация и върховенство на закона (вж. подобен подход в решенията по делата *Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria*, no. 39023/97, § 90, 16 декември 2004 г., и *Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine*, no. 77703/01, § 131, 14 юни 2007 г.).

4. Законна цел, пропорционалност и необходимост в едно демократично общество

(а) Общи принципи

118. Съдът се отнася до установената си практика в смисъл, че, така, както е изразена в член 9, свободата на мисълта, съвестта и религията е една от основите на “демократичното общество” по смисъла на Конвенцията. Тя е от основно значение за вярващите, но е ценност и за атеистите, агностиците, скептиците и незаинтересованите. От нея зависи плурализмът, който е неделим от демократичното общество (вж. решението по делото *Church of Scientology Moscow v. Russia*, no. 18147/02, § 71, 5 април 2007 г.).

119. Държавите се радват на широка свобода на преценка в особено деликатната област на взаимоотношенията им с религиозните общности (вж. решението по делото *Cha'are Shalom Ve Tsedek*, цитирано по-горе, § 84). Макар да е необходимо държавата да предприема действия, за да помири интересите на различните религии и религиозни групи, съжителстващи в едно демократично общество, тя следва да остане неутрална и безпристрастна при упражняване на регулативните си правомощия и в отношенията си с различните религии, деноминации и групи вътре в тях. Тук става въпрос за запазване на плурализма и за правилното функциониране на демокрацията (вж. решенията по делата *Kokkinakis v. Greece*, judgment of 25 May 1993, Series A no. 260-A, p.18, § 33; *Metropolitan Church of Bessarabia and Others*, цитирано по-горе, § 123; и *Hasan and Chaush*, цитирано по-горе, § 78).

120. Задължението на държавата за неутралност и безпристрастност, определено в практиката на Съда, е несъвместимо с всякакви правомощия от нейна страна да оценява легитимността на религиозните вярвания. Нещо повече, в демократичните общества на държавата не се налага да предприема мерки, за да могат религиозните общности да останат или да се обединят под общо ръководство. Ролята на властите в ситуация на конфликт между или в рамките на религиозни групи не е да отстрани повода за напрежението, като премахне плурализма, а да направи така, че спорещите групи да се уважават. Мерки от страна на държавата, които дават предпочитание на някой от лидерите на разделената религиозна общност или се опитват да я накарат, изцяло или частично, да застане под единно ръководство против волята си, представляват нарушение на свободата на религията (вж. решенията по делата *Serif v. Greece*, no. 38178/97, §§ 49, 52 и 53, ECHR 1999-IX; *Hasan and Chaush*, цитирано по-горе, §§ 62 и 78; *Metropolitan Church of Bessarabia and Others*, цитирано по-горе,

§§ 118 и 123; и *Supreme Holy Council of the Muslim Community*, цитирано по-горе, § 96).

121. Както е казвано неведнъж в решенията на Съда, политическата демокрация не само е основна черта на европейския публичен ред, но и Конвенцията е съставена с цел да пропагандира и поддържа идеалите и ценностите на демократичното общество. Според формулировките на втория параграф на членове 8, 9, 10 и 11 от Конвенцията, единствената необходимост, която би оправдала намеса в което и да е от правата по тези членове, е тази, която може да произхожда от едно “демократично общество” (вж. решението по делото *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* [GC], nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98, §§ 86-89, ECHR 2003-II).

(б) Приложение на принципите към настоящото дело

122. Съдът приема, че една от целите на закона от 2002 г., взет в своята цялост, е била да подобри правната регулация на вероизповеданията. Това усъвършенстване е трябвало да се извърши доста по-рано (вж. решението по делото *Hasan and Chaush*, цитирано по-горе, § 86) и реализирането му безспорно е било в обществен интерес.

123. По-конкретният въпрос дали същото би могло да се каже за тези разпоредби от закона, които довеждат до оспорената намеса в организацията на Българската православна църква, е неделим от въпросите за необходимостта и пропорционалността в демократичното общество, така че Съдът ще разгледа тези въпроси заедно.

124. Съдът отбелязва, че правителството дава няколко аргумента в подкрепа на позицията си, че намесата в правата на жалбоподателя преследва законна цел, необходима е в едно демократично общество и е пропорционална. Съдът ще анализира тези аргументи в следващите части.

(i) Необходимост от възстановяване на законността

125. Съдът прегледа внимателно големия обем материали, представени от страните, включително подробна и документирана информация относно историята на разделянето на Българската православна църква. Съдът взе предвид и фактите относно разцепленията в мюсюлманската религиозна общност в България и намесата на българските власти в организацията на тази общност през 90-те години на 20 век, доколкото тези факти са относими към настоящото дело (вж. цитираните по-горе решения по делата *Hasan and Chaush* и *Supreme Holy Council of the Muslim Community*).

126. Въз основа на тези факти Съдът отбелязва, че намесата на държавата в управлението и организацията на религиозните общности в България се осъществява от десетилетия. През периода на комунизма

религиозните свободи са ограничени до минимум, а водачите на религиозните общности, включително на Българската православна църква, се номинират и контролират от комунистическата партия и държавните власти (вж. пар. 9-13 по-горе).

127. Демократичните промени след 1989 г. довеждат до значителни реформи, които осигуряват спазването на редица аспекти от свободата на мисълта, съвестта и религията. Съдът намира за установено обаче, че даже след влизането в сила на Конвенцията за България през 1992 г. практиката на държавна намеса във вътрешната организация на двете основни религиозни общности в страната, източноправославната и мюсюлманската, продължава, макар и в по-друга форма. Тази намеса се материализира по-специално след смени в управлението. Когато се формират нови парламентарни мнозинства след избори, новите правителства често предприемат действия, за да поставят най-големите религиозни общности в страната под контрола на лоялни към правителството лидери. Също така, практиката на съдилищата по прилагането на закона от 1949 г. е противоречива (вж. пар. 14-48 и 69 по-горе и решенията по цитираните по-горе дела *Hasan and Chaush* и *Supreme Holy Council of the Muslim Community*). Тези предварителни сведения са относими към оценката на събитията по настоящото дело.

128. Съдът отбелязва, че през 1992 г. държавата “заповядва” отстраняването на Патриарх Максим и се опитва да легитимира законово алтернативни църковни водачи, лоялни към тогавашното правителство. Макар по настоящото дело Съдът да не е призван да определи дали тези събития са нарушили права по Конвенцията, отбелязва се, че те представляват държавна намеса с цел смяна на водачите на религиозна общност и са незаконни по вътрешното право, тъй като противоречат на член 13 и 37 от българската Конституция в тълкуването им от Конституционния съд. Такова е и становището на българския Върховен съд (вж. пар. 16-18 и 65 по-горе).

129. Вярно е също, че някои от храмовете и другите църковни имоти преди изваждането на организацията-жалбоподател с помощта на полиция и прокурори са били контролирани на неясно правно основание. Нещо повече, жалбоподателите не можаха да опровергават твърдението на правителството и на третата страна, че в някои моменти привържениците на организацията-жалбоподател са придобивали владение над сградите чрез незаконни и произволни действия, включително чрез употреба на сила (вж. пар. 20, 94 и 98 по-горе).

130. Друго относимо наблюдение е фактът, че продължаващият спор в Църквата е източник на напрежение между спорещите групи и създава правна несигурност. По-специално, всяко от спорещите ръководства се опитва да контролира местата за богослужение и

активите на Църквата и често е трудно да се удостоверят представителите на епархиите. През годините са издадени редица съдебни решения относно ръководствата на Църквата и тяхната представителна власт, някои от които са противоречиви. Всичко това създава трудности не само в рамките на религиозната общност, но и за лицата и институциите, влизащи в отношения с Църквата (вж. пар. 14-41 по-горе).

131. С оглед на горепосоченото и вземайки предвид свободата на преценка на националните власти в областта на отношенията им с религиозните общности, Съдът приема, че през 2002 г. българските власти са имали основателни причини да предприемат действия с цел преодоляване на конфликта в Църквата, доколкото е възможно, или ограничаване на отрицателните му последици върху обществения ред и правната сигурност.

132. Въпросът, поставен пред Съда, обаче е дали конкретните мерки, избрани от властите, могат да се приемат за законни и необходими в едно демократично общество и по-специално дали тези мерки са били пропорционални и са поставили точен баланс между декларираната цел за осигуряване на законността и правата на засегнатите лица и организации.

133. Основният аргумент на правителството по този въпрос е, че жалбоподателите всъщност са лица, които се опитват да узурпират властта в Българската православна църква и че мерките срещу тях, включително изваждането им от църковните имоти, са необходими с цел възстановяване на законността. Третата страна е съгласна с това (вж. пар. 86-100 по-горе).

134. Съдът не може да приеме, че жалбоподателите са просто хора, които заемат църкви незаконно. Фактите показват убедително, че след 1989 г. в Църквата са възникнали истински несъгласия и разделения, в резултат на които част от духовенството и вярващите вече не искат да приемат Максим като Патриарх, особено заради назначаването му от комунистическата партия през 1971 г. и ролята му през периода на комунизма. Няма съмнение, че много вярващи смятат, че лице, назначено от комунистическата партия, не може да претендира за легитимност като каноничен Патриарх. В резултат на това вярващи, църковни съвети и висши духовници в цялата страна започват да приемат организацията-жалбоподател като легитимно ръководство на църквата. Редица църковни съвети и духовници, отговарящи за храмове и други църковни имоти, се свързват с организацията-жалбоподател и така тя придобива контрол над определено имущество на Църквата без никакво произволно или незаконно участие на държавата. Водачите на организацията-жалбоподател, особено Пимен, който е обявен за Патриарх, са излъчени от църковни събори, събрали значителен брой духовници и вярващи (вж. пар. 14-39 по-горе).

135. Вярно е, че водачите на организацията-жалбоподател никога не са били надлежно регистрирани, според правния режим преди 1 януари 2003 г., като официално признато национално ръководство на Българската православна църква. Неясно е обаче дали самият Патриарх Максим е бил надлежно регистриран (вж. пар. 13, 22, 26-29 и 40 по-горе). Във всеки случай страните не оспорват, че в обсъждания момент системата за регистрация към Дирекцията по вероизповедания е силно повлияна от политически съображения, както е установил и Съдът по предишни дела срещу България (вж. решенията по цитираните по-горе дела *Hasan and Chaush* и *Supreme Holy Council of the Muslim Community*).

136. Макар да е много вероятно без незаконните действия на държавата от 1992 г. жалбоподателите да са могли да спечелят по-малко влияние и да придобият контрол над по-малко храмове, все пак е установено, че разделението в рамките на Църквата е истинско и има дълбоки корени (вж. пар. 12 и 14-37 по-горе).

137. Не е задача на Съда, както и на никой друг орган извън православната общност и нейните институции, да оценяват валидността по каноничното право на противопоставящите се претенции за легитимност на спорецките ръководства. В рамките на прегледа на събитията в светлината на Конвенцията обаче относимият факт е, че до 2002 г., когато държавните власти предприемат оспореното “обединяване” на църквата, тя е *de facto* и истински разделена от повече от десет години и има две спорещи ръководства, всяко от което смята, въз основа на аргументи, които не са произволни или несъстоятелни, че другото ръководство не е канонично.

138. При тези условия законната цел за поправяне на несправедливостите, причинени от незаконните действия от 1992 г. и следващите години, не може да оправдае използването на държавна власт, през 2003, 2004 г. и по-нататък, за да се предприемат всеобхватни мерки, налагащи връщане на *status quo ante* против волята на част от религиозната общност.

139. По мнение на Съда, при обстоятелствата, които преобладават в Българската православна църква през 2002 г. и следващите години, член 9 от Конвенцията налага на държавата задължение за неутралност. Нуждата да се възстанови законността, на която се опира правителството, може да оправдае само неутрални мерки, осигуряващи правна сигурност и предвидими процедури за решаване на спорове. По настоящото дело обаче държавните власти отиват много по-далеч от възстановяването на справедливостта и предприемат действия, пряко принуждаващи общността да застане зад едно от двете спорещи ръководства и потискащи другото (вж. пар. 42-64 по-горе). Подобни мерки следва да се разглеждат като непропорционални.

140. Съдът отбелязва също така, че изваждането от страна на полицията на стотици духовници и вярващи от техните храмове, заповядано от прокуратурата през юли 2004 г., представлява намеса на прокуратурата и полицията в частноправен спор, който е трябвало да се разгледа от съдилищата, а не от прокуратурата (вж. пар. 56-61 по-горе). Съдът припомня в този смисъл, че вече е критикувал българската прокуратура за незаконна намеса по частноправни въпроси (вж. *Zlinsat, spol. s r.o., v. Bulgaria*, no. 57785/00, §§ 97-101, 15 юни 2006 г.). Правителството не успя да убеди Съда, че изваждането в този случай има сериозно правно основание. То противоречи също така и на българската Конституция, която ясно и безусловно постановява разделянето на държавата и религията и, както се подчертава от Конституционния съд през 1992 г., забранява държавната намеса в организацията на религиозните общности (вж. пар. 65 и 66 по-горе). Ако властите са искали да възстановят законността, това е можело да стане само със законни методи.

141. Правителството посочва, че Конвенцията не съдържа право на несъгласие в рамките на религиозна общност, тъй като е достатъчно несъгласните да имат право да я напуснат. По мнение на Съда, макар това да е безспорно така (вж. решението по делото *Bror Spetz and Others v. Sweden*, no. 12356/86, Решение на Комисията от 8 септември 1988 г., Decisions and Reports 57), аргументът на правителството е погрешен, тъй като смесва твърдени позитивни задължения на държавата да защитава несъгласните срещу действия и решения на религиозната общност с действия на държавата, които дават предпочитание на една от спорещите групи в разделена религиозна общност. Макар да е вярно, че отделянето на група от несъгласни от дадена религиозна общност може да породии гражданскоправни последици, които да се решат от властите (вж. решението по делото *Griechische Kirchengemeinde München und Bayern E.V. v. Germany* (dec.), no. 52336/99, 18 септември 2007 г.), фактът, че Конвенцията не гарантира право на несъгласие в рамките на религиозна общност, не значи, че тя дава неограничена свобода на властите да вземат страна във вътрешнорелигиозен спор и да използват държавна власт, за да потиснат една от спорещите групи.

142. Накратко, Съдът намира, че необходимостта да се поправят незаконните актове от 1992 г. и следващите години не може да оправдае в едно демократично общество всеобхватното използване на държавна власт и незаконните актове по настоящото дело, а именно възпрепятстването на дейността на жалбоподателите като алтернативно ръководство на църквата и тяхното изваждане от храмове, манастири и други църковни имоти.

*(ii) Важност на възстановяването на единството на Българската
православна църква за българската нация*

143. Становищата на правителството и на третата страна очевидно се основават на възгледа, че единството на Българската православна църква е важна национална цел от историческо значение, с последици, които засягат самата основа на българската нация и нейната културна идентичност. Правителството вярва, че тези съображения оправдават оспорената намеса в правата на жалбоподателите.

144. Жалбоподателите се съгласяват с правителството относно важността на църковното единство, но смятат, че властите не е трябвало да им налагат “единство”, чрез използване на сила, под ръководството на Патриарх Максим.

145. По мнение на съда, фактът, че политики и действия, намесващи се в упражняването на основни права, се предприемат в името на цели, чието национално значение се определя като основно, е относим към анализа на законната цел на намесата и нейната пропорционалност, но не може да се разглежда като довод сам по себе си. Целите на намесата и средствата, с които те са постигнати, следва да се разглеждат за съответствие с Конвенцията, която въплъщава основни принципи, изключително необходими за съществуването и функционирането на демократичните общества, които съставят Съвета на Европа.

146. Съдът отбелязва, че българската Конституция постановява разделение между държавата и църквата и, в своето тълкуване от Конституционния съд, забранява намесата на държавните власти в ръководството и организацията на религиозните общности (вж. пар. 65 и 66 по-горе). От особено значение е, че половината членове на Конституционния съд намират през 2003 г., че законът от 2002 г. е противоконституционен, тъй като нарушава описаните по-горе принципи. Макар другата половина от съдиите да поддържат закона, все пак е ясно, че най-висшият съд в България не застава с мнозинство зад възгледа – поддържан от правителството по настоящото дело – че целта за преодоляването на разделението в Българската православна църква оправдава държавната намеса, която принуждава религиозната общност да се обедини (вж. пар. 75-79 по-горе).

147. И наистина, настоящото дело не касае това колко е желателно да се намери разрешение на проблема с разделението на Църквата. То касае факта, че властите са решили да наложат решение чрез законодателна намеса и широкообхватни мерки, елиминирайки съществуването на едно от двете спорещи ръководства и налагайки на вярващите ръководството на Патриарх Максим. Практиката на Съда по този въпрос е ясна: в демократичните общества не е работа на държавата да взема мерки, за да могат религиозните общности да останат или да се обединят под единно ръководство. Държавните

мерки, които дават предпочитание на конкретен водач на разделена религиозна общност или искат да я накарат, изцяло или отчасти, да се постави под единно ръководство против волята си, представляват нарушение на свободата на религията (вж. решенията по делата, цитирани в пар. 119-122 по-горе).

148. Съдът твърдо потвърждава този принцип и по настоящото дело. Плурализмът, който е в основата на демокрацията, е несъвместим с действия на държавата, принуждаващи една религиозна общност да се обедини зад единно ръководство. Както Съдът е подчертавал във връзка с член 11 от Конвенцията – което е относимо и тук – фактът, че спорът засяга национални символи и национална идентичност, не е достатъчен. Националните власти следва да проявяват особена бдителност, за да не може защитата на общественото мнение да става за сметка на изразяването на възгледите на малцинството, колкото и непопулярни да са те (вж. решението по делото *Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*, nos. 29221/95 и 29225/95, § 107, ECHR 2001-IX). Ролята на властите в ситуация на конфликт между или в рамките на религиозни групи не е да премахне причината за напрежението, като елиминира плурализма, а да направи така, че спорещите групи да се уважават взаимно (вж. решенията по делата, цитирани в пар. 119-122 по-горе).

149. Следователно, единството на Българската православна църква, макар и въпрос от изключителна важност за нейните последователи и вярващи и за българското общество като цяло, не може да оправдае действия на държавата, налагащи чрез сила единство в една дълбоко разединена религиозна общност.

(iii) *Твърдението, че действията са оправдани, тъй като патриарх Максим е каноничен глава на Църквата*

150. Правителството твърди, че намесата в правата на жалбоподателите е необходима в едно демократично общество, тъй като единството на Българската православна църква е прокламирано от нейните канони и Патриарх Максим е неин легитимен глава, комуто държавните власти следва да оказват съдействие. Третата страна се съгласява с това твърдение. Жалбоподателите не го приемат.

151. Както Съдът отбеляза по-горе, мерките срещу жалбоподателите не се основават на задължително решение на самата религиозна общност, с което се разрешава вътрешният спор (вж. пар. 42-64 по-горе). При тези обстоятелства, макар да е вярно, че много последователи на Българската православна църква, както и православни църкви от други страни, смятат Патриарх Максим за каноничен водач, е изключително важно, че Българската православна църква е дълбоко и истински разединена, а властите пристъпват към “разрешаване” на спора, без да зачитат конституционния принцип на

държавен неутралитет по религиозни въпроси и позицията на другата част от религиозната общност.

152. По-специално, Съдът отбелязва, че българските съдилища, които отказват исканията за регистрация на организацията-жалбоподател след влизането в сила на закона от 2002 г., се основават на два основни аргумента: (i) организацията-жалбоподател не е записана в регистрите на Софийския градски съд като ръководство на църквата и (ii) патриарх Максим е “обществено известен и международно признат” като глава на Българската православна църква (вж. пар. 50-53 по-горе).

153. По първия аргумент, Съдът отбелязва, че не е ясно дали Софийският градски съд, по силата на член 18 на закона от 2002 г., е регистрирал Патриарх Максим като лицето, представляващо църквата. А дори да е така, няма ясно основание Софийският градски съд да определя кое е “валидното” ръководство на църквата освен “експертизата”, представена пред него от Дирекцията по вероизповеданията към правителството (вж. пар. 48 и 74 по-горе). Ако няма такава регистрация, по същия начин няма и ясно основание някой да определя юридическия представител на църквата. Това е така, тъй като законът от 2002 г. въвежда признаване *ex lege* на Църквата като лице, представлявано от едно ръководство, в момент, когато легитимност си оспорват две ръководства, използващи две различни версии на църковния устав. Следователно, първият аргумент на съдилищата – че Митрополит Инокентий не е бил регистриран като представител на църквата – няма стабилно правно основание и, нещо повече, може да се сметне просто за твърдение на правителството и на парламентарното мнозинство, че те не смятат Митрополита за каноничен водач на църквата.

154. Що се отнася до втория аргумент, съдилищата не успяват да изяснят защо смятат за неотносим факта, че Патриарх Пимен и Митрополит Инокентий са също “обществено известни” за значителен брой вярващи, макар и по-малък от този за Патриарх Максим, като водачи на църквата.

155. При всички случаи, тъй като с приемането и прилагането на закона от 2002 г. властите показват незачитане на позицията на много православни вярващи, които подкрепят организацията-жалбоподател, Съдът смята, че твърдяната цел на правителството да осигури респект пред религиозните канони не може да оправдае в едно демократично общество широкообхватните действия на държавата за налагане на организационно единство чрез употреба на сила спрямо една дълбоко разединена религиозна общност.

(iv) Значение на намесата и качество на закона

156. Както Съдът вече отбеляза, държавата се намесва във вътрешната организация на Българската православна църква чрез всеобхватни мерки, които стигат дотам да наложат на разединената религиозна общност единно ръководство и да ангажират държавна принуда, включително законодателни забрани и полицейски действия, за да се сложи край на дейността на алтернативното ръководство – организацията-жалбоподател.

157. Съдът смята, че непропорционалността на оспорваната намеса се задълбочава от факта, че тя е осъществена чрез законодателни техники със съмнително качество, като се имат предвид принципите на Конвенцията за върховенство на закона и за яснота и предвидимост на неговите разпоредби. По-специално, Съдът отбелязва, че оспорените разпоредби на закона от 2002 г. са формулирани във фалшиво неутрален тон, а съдилищата и прокуратурите нямат ясно основание, за да определят “валидното” ръководство на Църквата. Някои национални съдилища и прокуратури го правят на основание на възгледа на парламентарното мнозинство и на правителството, че Патриарх Максим е единственият легитимен представител на Църквата (вж. пар. 42-53, 58 и 70-79 по-горе). По мнение на Съда законът от 2002 г. не отговаря на стандартите на Конвенцията за качество на закона, тъй като разпоредбите му не вземат предвид факта, че Българската православна църква е дълбоко разединена, и оставят възможност за произволно тълкуване по въпроса за правното представителство на църквата (вж. пар. 48, 74 и 150-155 по-горе). Нещо повече, макар признаването *ex lege* на църквата да не може да се смята за несъвместимо с член 9 по принцип, въвеждането му във време на дълбоко разединение представлява принуда над вярващите да приемат единно ръководство против волята си. Тези разпоредби на закона от 2002 г. – все още в сила – продължават да създават правна несигурност, както се вижда от приетите противоречиви съдебни решения и от развилите се след влизането на закона в сила събития (вж. пар. 42-48, 53, 54, 62-64, 70-79, 81 и 140-142 по-горе).

158. В добавка, както Съдът отбеляза по-горе, масовите изваждания през юли 2004 г. по разпореждане на прокуратурата не могат да се сметнат за законни с оглед на разпоредбите на българската Конституция за свобода на религията, липсата на ясно основание за определяне на “валидно” ръководство на църквата и факта, че те претендират да “разрешават” частноправни спорове, включително такива за имоти, които попадат в компетентността на съдилищата (вж. пар. 56-61, 65, 66 и 140 по-горе).

(v) Заключение относно законната цел, пропорционалността и необходимостта в едно демократично общество

159. Съдът намира, че, макар спорът за ръководството на Българската православна църква да е източник на основателна загриженост от страна на държавните власти, намесата им е непропорционална. По-специално, относимите разпоредби на закона от 2002 г., които не отговарят на стандартите на Конвенцията за качество на закона, и прилагането им чрез широкообхватни мерки за принуждаване на общността да се обедини зад едно ръководство, предпочитано от правителството, отиват отвъд всяка законна цел и се намесват в организационната автономия на църквата и правата на жалбоподателите по член 9 от Конвенцията по начин, който не може да се приеме за законен и необходим в едно демократично общество, въпреки широката свобода на преценка, която имат националните власти.

5. Заключение на Съда по член 9

160. Следователно, налице е нарушение на член 9 от Конвенцията, тълкуван в светлината на член 11.

III. ТВЪРДЕНИЯ ЗА НАРУШЕНИЯ НА ЧЛЕН 6 ОТ КОНВЕНЦИЯТА И ЧЛЕН 1 ОТ ПРОТОКОЛ No. 1

161. Жалбоподателите твърдят, че в резултат на приемането на закона от 2002 г. и неговото прилагане им е отказан достъп до съд, който да признае гражданските им права, и са били лишени от свои притежания. Твърдението се основава на член 6 § 1 от Конвенцията и член 1 от Допълнителния протокол към Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи (Протокол No. 1). Тези разпоредби, доколкото са относими, гласят следното:

Член 6 § 1

“Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения..., има право на справедливо... гледане на неговото дело... от независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона...”

Член 1 от Протокол No. 1

“Всяко физическо или юридическо лица има право мирно да се ползува от своите притежания. Никой не може да бъде лишен от своите притежания освен в интерес на обществото и съгласно условията, предвидени в закона и в общите принципи на международното право.

Предходните разпоредби не накръняват по никакъв начин правото на държавите да въвеждат такива закони, каквито сметнат за необходими за

осъществяването на контрол върху ползуването на притежанията в съответствие с общия интерес или за осигуряване на плащането на данъци или други постъпления или глоби.”

А. Становища на страните

162. Жалбоподателите твърдят, че в резултат на приемането и прилагането на закона от 2002 г. се блокира достъпът им до съдилищата, което представлява недопустима намеса от страна на властите. Организацията-жалбоподател не може да търси защита от гражданските съдилища, тъй като те отказват да я признаят като легитимен представител на Българската православна църква и отказват молбите ѝ за регистрация. Нещо повече, по време на изваждането от юли 2004 г. жалбоподателите са лишени от нотариални актове и други документи, необходими за доказване на правата им.

163. Всички жалбоподатели твърдят също, че през 2003 и 2004 г. са били лишени от своите притежания чрез законодателни актове и произволни решения от страна на прокуратурата. Организацията-жалбоподател представя списък от църкви, построени след 1996 г., когато Патриарх Пимен и Митрополит Инокентий поемат ръководството, и църкви, за които притежават нотариални актове на името на църковните съвети, които признават властта на организацията-жалбоподател. Жалбоподателите са изгонени от църквите и от другите имоти, които принадлежат на организацията-жалбоподател и местните ѝ епархии. В резултат на това жалбоподателите-физически лица, служители на Църквата, са лишени от доходите си.

164. Правителството твърди, че властите никога не са ограничавали правото на жалбоподателите на достъп до съд. Молбите им за регистрация са прегледани и отказани. Жалбоподателите не са подавали искове за възстановяване на собствеността или за определяне на други граждански права. Фактът, че подобни искове почти със сигурност биха били отхвърлени, е отделен въпрос и няма отношение към достъпа до съд.

165. Правителството отбелязва, че храмовете и другите имоти никога не са били отнемани от Българската православна църква, която е техен собственик. Жалбоподателите всъщност претендират за контрол над самата Църква и нейната собственост. Те не твърдят, че имат свое право на собственост върху храмовете и другите сгради, предмет на обсъждане тук, или друг интерес, защитен от член 1 на Протокол No. 1. Техните списъци с църкви не са надеждни, което се илюстрира от факта, че в тях фигурират и храмове, построени преди векове. Претенцията им, че са построили някои от църквите, от които са били извадени, е недоказана. По мнение на правителството,

прокуратурата е действала законно при отстраняването на жалбоподателите от сградите по молба на Патриарх Максим, законен представител на Църквата, която е единствен собственик на въпросните имоти.

166. Третата страна твърди, че притежава имуществото, претендирано от жалбоподателите, което те обитават незаконно.

Б. Оценката на Съда

167. Съдът е на мнение, че, поради спецификите на въпросите, повдигнати по настоящото дело по член 6 от Конвенцията и член 1 от Протокол No. 1, следва да разгледа отделно твърденията на организацията-жалбоподател и тези на шестимата индивидуални жалбоподатели.

1. Твърдения на индивидуалните жалбоподатели

168. Съдът отбелязва, че шестимата индивидуални жалбоподатели не твърдят, че имат вещноправен интерес от какъвто и да е вид спрямо храмовете, административните сгради или другите имоти, контролът над които е загубен от организацията-жалбоподател в резултат на събитията, относно които е жалбата. Що се отнася до твърденията на жалбоподателите за загуба на доход, Съдът отбелязва, че никой от тях не е уточнил дати и придружаващи обстоятелства на прекратяването на функциите си. Доколкото твърденията на жалбоподателите биха могли да бъдат разбрани в смисъл, че те са се почувствали неспособни да продължат да работят, поради което са загубили и доход, тъй като държавата силово им е наложила водачи, които те не са смятали за легитимни, според Съда това е твърдение за щети, произтичащи от нарушението на член 9, установено по това дело, и не разкриват отделно нарушение на член 1 от Протокол No. 1 към Конвенцията. Нещо повече, Съдът намира, че твърдението на шестимата индивидуални жалбоподатели, че не са могли да се обърнат към гражданските съдилища, за да се определят гражданските им права и задължения, не е подкрепено с убедителни аргументи.

169. Ето защо Съдът намира, че твърденията на шестимата индивидуални жалбоподатели, че разглежданите събития са нарушили правата им по член 6 от Конвенцията или член 1 от Протокол No. 1, не са подкрепени с доказателства и следва да бъдат отхвърлени като недоказани.

2. Твърдения на организацията-жалбоподател

(а) Твърдения за липса на достъп до съд (Член 6 § 1)

170. Съдът отбелязва, че през обсъждания период организацията-жалбоподател и тази, ръководена от Патриарх Максим, са *de facto* конкурентни структури, всяка от които се смята за легитимно възплъщение на Българската православна църква. Нито организацията-жалбоподател, нито привържениците на Патриарх Максим са се опитвали да действат като отделно юридическо лице или да съществуват отделно от Църквата. Всяка от двете групи разглежда Българската православна църква като едно неделимо цяло по закон и канон и търси признаване като нейно единствено легитимно ръководство (вж. пар. 14-54 по-горе).

171. Следователно е ясно, че твърдението на организацията-жалбоподател относно отказ от достъп до съд всъщност касае невъзможността на нейните лидери да продължат да действат от името на Българската православна църква след влизането в сила на закона от 2002 г. Това твърдение не може да се разграничи от твърдението, че властите са сложили край на съществуването на организацията-жалбоподател като ръководство на Българската православна църква чрез незаконна и неоправдана намеса, произтичаща от разпоредбите на закона от 2002 г. и мерките по тяхното прилагане. Съдът вече разглежда това твърдение, което следва да се разглежда в контекста на член 9 от Конвенцията.

172. Ето защо Съдът намира, че не се повдига самостоятелен въпрос за нарушение по член 6 § 1, що се отнася до организацията-жалбоподател.

(б) Твърдения за лишаване от притежания (Член 1 от Протокол No. 1)

173. С оглед на особената позиция на организацията-жалбоподател, Съдът отбелязва, че твърдението ѝ относно лишаване от притежания не засяга действия на държавата, които лишават от собственост Българската православна църква като юридическо лице, а държавна намеса във вътрешната организация на Църквата чрез законодателство и решения, налагащи Патриарх Максим като неин единствен легитимен глава.

174. Това обаче е въпрос, който Съдът вече разглежда в контекста на член 9 от Конвенцията. Твърденията на организацията-жалбоподател за църкви, построени с дарения на нейни привърженици или под нейно ръководство, и за други имущества, които са ѝ отнети, засягат аспекти от държавната намеса, които вече са разгледани в контекста на член 9. Съдът намира, че твърденията за имуществените последици на тази намеса не повдигат самостоятелен въпрос за нарушение по член 1 на Протокол No. 1 от Конвенцията.

IV. ТВЪРДЕНИЕ ЗА НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 13 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

175. Жалбоподателите твърдят, че не са имали ефикасни правни средства за защита срещу нарушенията на правата им по Конвенцията. Те се опират на член 13 от Конвенцията, който гласи:

“Всеки, чиито права и свободи, провъзгласени в тази Конвенция, са нарушени, има право на ефикасни правни средства за тяхната защита пред съответните национални власти, дори и нарушението да е извършено от лица, действащи при упражняване на служебни функции.”

176. Правителството твърди, че жалбата не повдига самостоятелни въпроси за нарушение по член 13 от Конвенцията. Третата страна не изказва становище.

177. Тъй като жалбоподателите имат защитима претенция по член 9 от Конвенцията, Съдът намира, че член 13 е приложим по настоящото дело. Той обаче подчертава, че тази разпоредба не стига дотам да гарантира правно средства за защита, което да позволява законите на дадена Високодоговаряща страна да могат да се оспорват пред национален орган като противоречащи на Конвенцията (вж., *mutatis mutandis*, решенията по делата *Maurice v. France* [GC], no. 11810/03, §§ 105-108, ECHR 2005-IX, и *Supreme Holy Council of the Muslim Community*, цитирани по-горе, §§ 107-109).

178. По настоящото дело намесата в правата на жалбоподателите по член 9 от Конвенцията произтича от закона от 2002 г. и мерките за неговото прилагане (вж. пар. 42-64 по-горе). В рамките на производствата, започнати от жалбоподателите след влизането на закона в сила, усилията им да получат защита се провалят, тъй като съдилищата и прокуратурата тълкуват закона от 2002 г. като директно уреждащ спора относно ръководството на Българската православна църква (вж. пар. 49-53, 58 и 60 по-горе). При тези особени обстоятелства не може да се смята, че член 13 изисква жалбоподателите да са разполагали със специални правни средства за защита, чрез които да оспорят съобразността на разпоредбите на закона от 2002 г. с Конвенцията.

179. Ето защо не е налице нарушение на член 13.

V. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЧЛЕН 41 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

180. Член 41 от Конвенцията гласи:

“Ако Съдът установи, че е имало нарушение на Конвенцията или на протоколите към нея и ако вътрешното право на съответната Високодоговаряща страна допуска само частично обезщетение, Съдът, ако е необходимо, постановява предоставянето на справедливо обезщетение на потърпевщата страна.”

A. Вреди

181. Жалбоподателите претендират 679,504,609 евро имуществени вреди, които според тях включват стойността на 107 църкви и други сгради, както и неизплатени заплати и осигуровки на духовници и административен персонал, които са загубили работата си в резултат на разглежданите събития. В добавка те претендират и за 2,314,546 евро неимуществени вреди. Правителството смята, че тези претенции нямат разумно основание и при всички случаи са прекомерни.

182. Вземайки предвид обстоятелствата по делото, Съдът смята, че въпросът за приложението на член 41, що се отнася до причинените имуществени и неимуществени вреди, не е готов за разрешаване и го запазва за евентуално по-нататъшно разглеждане, като отчита възможността между държавата и жалбоподателите да се постигне споразумение, което да вземе предвид легитимните интереси на всички засегнати страни (Правило 75 § 1 от Правилника на Съда).

B. Съдебни разноски

183. Жалбоподателите претендират 13,400 евро хонорар за 130 часа работа на техния адвокат при часова ставка от 60 евро на час и 140 часа работа на неговите юридически сътрудници при часова ставка от 40 евро на час. Тази претенция се подкрепя от документ, който адвокатът на жалбоподателите описва като фактура.

184. Жалбоподателите претендират и 1,000 евро за разноски по преводи, пощенски разходи, копиране, разпечатване и телефонни разговори. Част от тази претенция е подкрепена от съответни фактури.

185. Жалбоподателите твърдят, че претендират за горепосочените суми за извършена работа и направени разноски по 74 дела пред Съда, но не посочват съответните номера на жалби. Въпросните дела очевидно включват настоящото дело, както и жалбите, упоменати в пар. 82 по-горе. Жалбоподателите не изясняват каква част от претендираните разноски са направени по настоящото дело.

186. Правителството твърди, че разноските по другите жалби, висящи пред Съда, следва да се приспадат, че часовата ставка, която

се претендира по адвокатските хонорари, е прекомерна, а фактурите, представени от жалбоподателите, оправдават само половината от съответните разходи.

187. Съдът подчертава, че жалбоподателят има право на възстановяване на съдебните разноски дотолкова, доколкото те наистина са били направени, били са необходими и са разумни по своята стойност. Съдът отбелязва, че претенциите на жалбоподателите са неясни, тъй като разноските по настоящото дело не са посочени. Представена е също непълна документация, доказваща разходите.

188. При тези обстоятелства, като взема предвид, както че по настоящото дело безспорно е извършена сериозна юридическа работа и жалбоподателите са направили и други разноски, така и недостатъците в техните претенции, Съдът присъжда на жалбоподателите заедно 8,000 евро за съдебни разноски.

В. Лихва за забава

189. Съдът счита за уместно лихвата за забава да се изчислява на основата на пределната ставка по заеми на Европейската централна банка, към която се добавят три процента.

ПО ТЕЗИ СЪОБРАЖЕНИЯ СЪДЪТ ЕДИНОДУШНО

1. *Приема*, че е налице нарушение на член 9 от Конвенцията по отношение на всички жалбоподатели;
2. *Приема*, че не е налице нарушение на правата на шестимата индивидуални жалбоподатели по член 6 от Конвенцията и член 1 от Протокол No. 1;
3. *Приема*, че, що се отнася до правата на организацията-жалбоподател, оплакванията по член 6 от Конвенцията и член 1 от Протокол No. 1 не повдигат въпроси за самостоятелни нарушения;
4. *Приема*, че не е налице нарушение на член 13 от Конвенцията по отношение на никой от жалбоподателите;
5. *Приема*, че въпросът за прилагането на член 41 не е готов за разрешаване, що се отнася до имуществените и неимуществените вреди,
ето защо,

- (а) *запазва* този въпрос за евентуално по-нататъшно разглеждане;
- (б) *приканва* правителството и жалбоподателите да подадат, в рамките на три месеца след датата, на която решението стане окончателно по силата на член 44 § 2 от Конвенцията, писмените си съображения по въпроса и по-специално да информират Съда за всякакво споразумение, до което са достигнали;
- (в) *запазва* правото си за по-нататъшно разглеждане на въпроса и *упълномощава* Председателя на Отделението да насрочи съответно действия, ако има нужда от това;

6. *Приема*

- (а) че по отношение на съдебните разноски държавата следва да заплати на жалбоподателите заедно (на шестимата индивидуални жалбоподатели и на митрополит Инокентий като представител на организацията-жалбоподател), в рамките на три месеца, след като решението стане окончателно съгласно член 44 § 2 от Конвенцията, сумата от 8,000 евро (осем хиляди евро), плюс всякакви евентуални данъци върху съответната сума, като легова равностойност по курса, приложим в деня на плащането;
- (б) че от изтичането на упоменатия по-горе тримесечен срок до плащането се дължи проста лихва върху горепосочената сума в размер на пределната ставка по заеми на Европейската централна банка през срока на неизпълнение, увеличена с три процента;

7. *Отхвърля* останалата част от претенцията на жалбоподателите за съдебни разноски.

Изготвено на английски език и съобщено писмено на 22 януари 2009 г. съгласно Правило 77 §§ 2 и 3 от Правилника на Съда.

Стивън Филипс
Заместник-секретар

Пиер Лоренцен
Председател